

»OBVEŠČEVALNI TRIKOTNIK«: SOE, ČEŠKA ILEGALA
IN JUGOSLAVIJA, 1939–1941. PRISPEVEK O TAJNEM
SODELOVANJU MED BRITANCI, ČEHI IN SLOVENCİ

Gorazd BAJC

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Avtor opisuje povezave posebnih britanskih obveščevalnih služb (Sekcija D in MI(R), nato SO2 oziroma SOE) s češkimi in slovenskimi/jugoslovanskimi ilegalnimi skupinami v obdobju od leta 1939 do zasedbe Jugoslavije aprila 1941. V prvem delu razprave opisuje povezave Čehov z britansko inteligence, v drugem predstavi pomen Jugoslavije za češko ilegalo, v tretjem podtalno sodelovanje med Čehi in Slovenci, v četrtem pa rezultate v praksi podtalnega delovanja »obveščevalnega trikotnika«, se pravi izvedbo nekaterih sabotaž.

Ključne besede: Special Operations Executive (SOE), Special Operations 2 (SO2), Section D, MI(R), Velika Britanija, Češkoslovaška, Jugoslavija, Slovenija, obveščevalne in tajne službe, sabotaže

IL »TRIANGOLO DELL'INTELLIGENCE«: LA SOE, I GRUPPI CLANDESTINI
CECHI E LA JUGOSLAVIA, 1939–1941. CONTRIBUTO SULL'ATTIVITÀ
SEGRETA TRA BRITANNICI, CECHI E SLOVENI

SINTESI

L'autore descrive i contatti dei Servizi segreti speciali britannici (la Section D e la sezione MI(R), poi la SO2, ovvero la SOE) con i gruppi clandestini cechi e sloveni/jugoslavi nel periodo dal 1939 fino all'occupazione della Jugoslavia nell'aprile 1941. Nella prima parte del contributo vengono presentati i contatti dei cechi con l'intelligence britannica, nella seconda parte l'importanza della Jugoslavia per i gruppi illegali cechi, nella terza viene descritta la collaborazione tra i cechi e gli sloveni, nella quarta vengono presentati i risultati concreti di questa collaborazione entro il »triangolo dell'intelligence«, ovvero l'attuazione di alcuni sabotaggi.

Parole chiave: Special Operations Executive (SOE), Special Operations 2 (SO2), Section D, MI(R), Gran Bretagna, Cecoslovacchia, Jugoslavia, Slovenia, servizi segreti e d'intelligence, sabotaggi

UVOD

Marca 1938 je prišlo do anšlusa in septembra do kapitulacije v Münchnu: nacisti so se, s pomočjo fašizma in ob omahovanju Zahoda, konkretno in odkrito ter ne-kaznovano širili po Evropi. Grozila je nova vojna. Velika Britanija je bila po eni strani popustljiva, po drugi pa je v zakulisju začela s pripravami na najhujše. Posebno mesto v pripravah na protinacistični in protifašistični odpor so imele podtalne povezave britanskih obveščevalnih služb z ilegalnimi skupinami v Evropi. Med temi so bile tudi češke ter slovenske/jugoslovanske, ki so v prvih letih imele kar nekaj skupnega. Z drugimi besedami, od konca 1938 oziroma začetka 1939 do napada sil osi na Jugoslavijo aprila 1941 se je ustvaril tajni oziroma »obveščevalni trikotnik«: *intelligence* Britancev, ilegala Čehov in ilegala Slovencev/Jugoslovanov. O problematiki smo doslej imeli nekaj podatkov, namen pričujoče razprave pa je ponuditi bralcu vpogled, kaj o tem sodelovanju prinašajo originalni britanski dokumenti.

Na ustanovitev posebnih britanskih obveščevalnih služb, ki so nato dobile skupno ime SOE (Special Operations Executive) – Uprava za posebne operacije,¹ so torej vplivali omenjeni usodni dogodki v Evropi konec tridesetih let: Nemčija si je priključila Avstrijo, na Münchenski konferenci 29. in 30. septembra 1938 pa so voditelji Velike Britanije, Francije, Italije in Nemčije določili, da si lahko slednja anektira del češkega ozemlja. V obeh primerih se je britanska uradna politika odzvala z naivno politiko popuščanja (*appeasement*), britanske obveščevalne oziroma tajne službe pa so skoraj istočasno – in to seveda v zakulisju – poskrbele za pripravo na najhujše: ustanovile so dve posebni obveščevalni organizaciji in jima dali nalogo kontaktirati uporne protifašistične in protinacistične skupine v Evropi. Prvi so pravili Sekcija D (Section D) in je spadala pod tajno vojaško (in civilno) službo (Military Intelligence 6 ali Secret Intelligence Service – MI6-SIS) in je iskala vsako možnost, da napade potencialne sovražnike brez uporabe vojaških sil. Druga je bila maloštevilna sekcija General Staff (Research) – GS(R) britanskega vojnega ministrstva, ki se je preimenovala ter razvila v sekcijo Military Intelligence Research Branch, ki jo poznamo kot MI(R); imela je nalogo raziskovati nove tehnike nerednega vojskovanja. Obenem

¹ Najpomebnejšo literaturo o SOE dobimo npr. v seznamu virov in literature v Bajc, 2002 in Bajc, 2006.

so Britanci ustanovili tudi posebno organizacijo, Electra House (EH), ki se je ukvarjala s tajno, tj. s »čisto in umazano« propagando oziroma protipropagando. Po izbruhu vojne v začetku septembra 1939 je moralo priti do reorganizacije v britanski *intelligence* in sam Churchill je dal pobudo za ustanovitev nove organizacije: 19. julija 1940 je prišlo do konkretnega predloga o reorganizaciji britanskih posebnih služb, kar je 22. istega meseca vojni kabinet dokončno sprejel. Nova obveščevalna služba, ki jo poznamo pod znamenito siglo SOE, se je do 4. septembra 1941 imenovala Special Operations 2 (SO2). Združila je Sekcijo D in MI(R) in dobila nalogo zanetiti in nato koordinirati upor v zasedenih državah. Propagandno sekcijo EH so preimenovali v Special Operations 1 (SO1) in jo avgusta 1941 preusmerili v organizacijo Political Warfare Executive (PWE).

Spomin na delovanje posebne medvojne britanske obveščevalne službe v Češko-slovaški je večinoma zaznamovala operacija »Anthropoid«: 27. maja leta 1942 je dvema agentoma SOE uspelo pripraviti in izvesti atentat na guvernerja Čehke in Moravske Reinholda Heydricha, Himmlerjevi desni roki v nacistični varnostni službi. Zato so nacisti izvedli izjemno kruto povračilno represalijo v krajih Lidice in Ležáky. Atentat je bil pravzaprav edini uspešni umor kakega nacističnega veljaka, ki ga je izvedla SOE, čeprav so Britanci načrtovali usmrtiti samega Hitlerja (Twigge, Hampshire, Macklin, 2008, 191–192). Med vojno je SOE vložila veliko truda v delovanje sekcije, ki je bila odgovorna za delovanje na Češkem in Slovaškem, a o večjih uspehih ne moremo govoriti. V literaturi (npr. Foot, 1999, 224, 278–284, 361; Mackenzie, 2002, 318–320, 527–530; Howarth, 2000, 39–42; SOE Operations, 22–29) dobimo najbolj relevantne podatke, da je bilo po omenjenem atentatu delovanje SOE na Češkoslovaškem pravzaprav bolj malo razpoznavno. Uprava za posebne operacije je poslala približno 25 misij (večinoma so to bile operacije), več kot polovica teh pa je bila takoj ali v kratkem zajeta, druge pa so ali skušale sodelovati na koncu vojne z odporniškim gibanjem (zlasti Slovakov) ali pa so v bistvu le pošiljale obveščevalne podatke službi MI6-SIS, ki pa niso bili zelo pomembni. Niti poskusi, da bi med vojno upočasnili produkcijo v čeških tovarnah, niso imeli večjega učinka. Na odnose med SOE in Čehi so ne nazadnje vplivali nihajoči odnosi med britansko in češko vlado v eksilu v Londonu.²

POVEZAVE ČEHOV S SEKCIJAMA D IN MI(R)

O začetnem razvoju tajnih stikov med slovensko/jugoslovansko ilegalno in SOE oziroma predhodnicama Sekcijo D in MI(R) ter z MI6-SIS imamo na razpolago že marsikateri podatek, in sicer da so bile po Jugoslaviji razmeščene brezžične radijske postaje, da je prišlo do nekaterih sabotaž, skladiščilo se je orožje in sabotažni ma-

² O delovanju češke vlade glej podrobneje Brandes, 2003.

terial, organizirale so se obveščevalne mreže in ilegalni kanali za begunce ipd. (Vodušek Starič, 2002). V objavah pa opazimo, da je manj podatkov ravno o prvem obdobju sodelovanja Čehov z britanskimi službami, od Münchna do napada sil osi proti jugoslovanski državi, ko pa so se številni stiki pričeli pravzaprav razvijati.

Dokumentacija, shranjena v Londonu, nam pokaže naslednjo sliko. Proti koncu julija 1939 so v okviru britanskih tajnih služb razpravljali o paravojaških in podobnih protifašističnih oziroma protinacističnih skupinah (že tedaj so uporabljali termin *partizani*) ter o njihovem potencialu za sabotaže, zlasti na železnicah. Pripravljeni so bili tudi vodniki (*manuals*) o subverzivnem delovanju, ki bi jih razdelili potencialnim upornikom.³ V posebnih (nekonvencionalnih) metodah vojskovanja, piše v enem izmed dokumentov, so se urili tudi nekateri, ki so govorili češki jezik. Britanci so pri tem tudi poudarjali, da potekajo priprave v mirnem času (TNA, 2). Pripomba še zdaleč ni bila nepomembna; bila je vezana na zavest Britancev, da spodbujajo izvajanje podtalnega delovanja pred pričetkom vojne, kar je bilo seveda izjemno tvegano opravilo. Med drugim so se zavedali, da je tvegano spodbujati protinacistično in protifašistično delovanje tudi v Jugoslaviji, saj je bila slednja zadnja izmed balkanskih držav, ki je bila vpletena v vojno. Sabotaže bi namreč lahko pomenile povod, da bi jo sile osi napadle, Velika Britanija pa se je trudila, da bi čim dlje ohranila njeno nevtralnost.

Od poletja 1939 dalje so Britanci začeli prejemati vedno več podatkov o angažiranju tajnih in/ali paravojaških organizacij/skupin v Češkoslovaški. Nam neznan sodelavec – njegovo ime je v dokumentu cenzurirano – je Britancem razlagal, da so te skupine disciplinirane in dobro založene z orožjem in razstrelivom ter pripravljene na akcije, da pa si tudi želijo ohraniti določeno avtonomijo (TNA, 3). V londonskih arhivih je najti tudi seznam in krajši opis omenjenih organizacij, ki ga je po vsej verjetnosti posredoval omenjeni tajni sodelavec. Označene so kot paravojaške, na pol vojaške in domoljubne. Teh naj bi bilo deset: policijske sile letalstva; žandarmerija; predsednikova garda; narodna garda; kmečke jahalne enote; sokoli, ki so pobrateni s podobno organizacijo v Jugoslaviji in na Poljskem; delavsko telesno/psihokulturno gibanje; katoliško orientirana organizacija Orlov; finančne straže; državna varnostna garda (TNA, 4). Po nemški zasedbi se je med Čehi tudi ponovno pojavila Češka

3 To sta bila po vsej verjetnosti dva krajša vodnika, ki ju je sestavil poznejši vodja SOE, general Collin Gubbins, *The Art of Guerilla Warfare in Partisan Leaders' Handbook*, pa tudi *How to Use High Explosives* izvedenca MI(R) za razstreliva Millsa Jefferisa. Med vojno jih je SOE v več sto tisoč izvodih razdelila po Evropi in jugovzhodni Aziji, in sicer bodisi v originalu bodisi v prevodu v 16 jezikih, med drugim v češkem, slovaškem, italijanskem, srbo-hrvaškem in slovenskem (Foot, 1999, 9–10; cfr. Beevor, 1981, 13; Mackenzie, 2002, 38–39; Wilkinson, Bright Astley, 1997, 34–35, 85). Zanimivo bi bilo preveriti, v kolikšni meri jih omenjajo spominski zapisi in druga dokumentacija o slovenski ilegalni (TIGR in podobne organizacije v notranjosti Slovenije/Jugoslavije) ter viri o partizanskem gibanju in o četnikih.

legija, ki naj bi se bojevala zlasti proti Gestapu, je aprila 1939 pisalo v časopisu *The Arrow* (TNA, 5).⁴

V istem času so Britanci obravnavali posebno češko organizacijo, ki naj bi skrbela za prenašanje informacij in za beg iz zasedenih ozemelj. Kazalo je, da so bili kanali že vzpostavljeni, da bo možno sodelovanje s Poljaki ter da je eden izmed vodilnih v Pragi, dr. Sobotka, nekaka vez z nekaterimi drugimi ter da je v stiku z gospodom Paulom Dukesom, ki naj bi med prvo svetovno vojno bil britanski agent v Moskvi (TNA, 6). Britance je seveda organizacija za beg zanimala, še posebej službo, ki je nato med vojno razvila posebno mrežo reševanja iz zasedenih ozemelj, se pravi Military Intelligence 9 (MI9).

Med dokumenti, ki so shranjeni v Londonu, je glede začetkov odpora na Češko-slovaškem zanimiva obširna analiza, ki jo je sestavil oktobra 1940 v okviru Urada britanskega predstavnštva pričasni češkoslovaški vladi v Londonu Robert H. Bruce Lockhart.⁵ V tej analizi dobimo pregled začetnega tajnega delovanja Čehov, ko je, takoj po Münchnu, konec septembra 1938, Edvard Beneš nekaterim članom vlade, voditeljem političnih strank in šefu vojske nakazal namen odstopiti, saj je bil prepričan, da se bo vojna kmalu začela, ter da namerava v tujino, kjer bo postavil na noge osvobodilno gibanje. Dal je navodila tajni češki organizaciji, ki je bila uspešna med prvo vojno, naj se reorganizira; pravili so ji Mafija. Pričela je delovati v obliki celic na osnovi prostovoljnega članstva Čehov in Slovakov. Delila se je na vojaško in civilno sekcijo, povsod je imela svoje ljudi, ki so zbirali veliko obveščevalnih podatkov in jih redno pošiljali v London. V stiku je bila s češkimi vojaškimi in političnimi krogi v Londonu, ki dajejo navodila. S pomočjo Britancev so tudi vzpostavili sistem radijske komunikacije med Prago in Londo. Celice so bile odvisne od centra in vsaka je štela od 3 do 4 člane, ki so poznali edino člane druge celice, navodila pa so prejemale le od nadrejene celice. Na tak način je bilo tveganje razkritja zmanjšano na minimum. Tudi imena članov celic so bila strogo tajna, saj jih ne poznajo niti članičasne vlade, je poudaril Lockhart, o njihovi identiteti je bil seznanjen le Beneš in en ali dva vojaška izvedenca. Celic je bilo več tisoč in krile so vsako mesto in vas v protektoratu. Jeseni 1940 se je sistem razvil tudi na Slovaškem, je nadaljeval Lockhart, in da se te maloštevilne skupine nameravajo bojevati proti Nemčiji s sabotažami, pasivnim odporom in ob pravem trenutku z vojaško vstajo. Imajo velika skladišča skritega orožja. Sabotažna sekcija je disciplinirana in zelo dobro organizirana ter šteje vojaške in tehnične izvedence (TNA, 24; 25). Da se delovanje odvija v obliki celic – trojk, je bilo še nekajkrat poudarjeno (TNA, 7; 8), pri tem pa se lahko spomnimo, da je podobno taktiko delovanja uporabljala tudi primorska ilegala – TIGR, da bi ob eventualni aretaciji posameznikov celotno organizacijo čim bolj zaščitila pred razkritjem.

4 Cfr. z opisom narodnoobrambnih organizacij Češkoslovaške v letih 1918–1938 (Čaplovič, 2001).

5 Leta 1941 je postal šef PWE.

Češko vodstvo v Londonu se je odločilo, je nadaljeval Lockhart, da bo spodbujalo sabotaže v industriji ipd., veliko pa so dali tudi na pasivni odpor, ki so si ga zamislili na modelu junaka v literarnem delu Jaroslava Haška *Dobri vojak Švejk*. Pasivni odpor so tako imenovali *Švejkovina* (*»Schweikovina«*). Figuro tega nekoliko nerodnega literarnega junaka pozna namreč vsak Čeh in iz Londona so na to temo celo predvajali radijsko igro v češkem jeziku (o Švejku cfr. Foot, 1999, 224, 282). Efekt je dober, je ocenil Lockhart, saj Švejka marsikdo posnema. Večji oboroženi odpor bi začeli, če bi to ukazalo češko vodstvo v Londonu, in sicer v sozvočju s splošno vojaško strategijo. Akcije bi bile koordinirane z britanskim glavnim štabom. Dotedaj marsikateri podatek ni še došel do Londona, beremo v analizi, ker je v nekaterih primerih prišlo do spontanih sabotaž. Bodisi na Češkem bodisi na Slovaškem so bili pripravljene načrti za vojaško vstajo. V domovino so iz Londona pošiljali stroga navodila, naj se izogibajo demonstracijam in terorističnim akcijam, saj bi bil učinek minimalen in bi sledile represalije. Z Britanci so se očitno zveze kaj kmalu pričele, je nadaljeval Lockhart in navedel, da je bilo že na začetku vojne mogoče poslati iz Češkoslovaške sporočilo in nato prejeti v 36 urah odgovor. Tudi sabotaže so se začele, takoj po nemški zasedbi marca 1939. Ob začetku vojne so nemški posegi povzročili nekatere težave, a mreža se je ohranila in oktobra 1939 reorganizirala. Lockhart je tudi poudaril, da ni v interesu Britancev, da pride do širšega upora, in predlagal, da Mafiji dajo maksimalno pomoč in to s čim manjšimi posegi v njeno avtonomijo. Čehom naj bi tudi dali možnost svoje propagande po radiu in z letaki, kar je bilo že uspešno storjeno (TNA, 24; 25).

Avgusta 1939 so se začeli pogovori med Britanci in predstavniki Čehov, ki so v emigraciji delovali pod vodstvom Beneša. Čehi so želeli ustvariti temelje za sodelovanje. V političnem smislu je to pomenilo pridobiti priznanje svoje vlade v eksilu, obenem pa, da bi smeli v tujini mobilizirati vojake v svoje posebne legije. Viri SOE nam pokažejo, da so vsaj nekateri Britanci gledali na to z odobravanjem in menili, da bi morali češkim predstavnikom v Veliki Britaniji nuditi pomoč. Na pogovorih so se tudi strinjali, da bi se na začetku bojevale le maloštevilne skupine in to v manjših krajih, se pravi, da bi se izognili večjim akcijam in upor naj bi se stopnjeval polagoma. Menili so se tudi o umoru nekaterih oseb, kar bi seveda neizogibno sprožilo represalije. Češki sogovorniki so pokazali pripravljenost, da bi vse aktivnosti koordinirali in vodili v Londonu, seveda v sozvočju s Čehi; Britanci bi tudi poskrbeli za dostavo brezžičnih radijskih oddajnikov, za posebno orožje in denar (TNA, 9; 10; 11).

Nakazan začetek češkega odpora je po eni strani med Britanci vzbudil precejšnje upanje, da bo na Češkem možno zanetiti učinkovit odpor, po drugi strani pa so ambiciozni načrti kaj kmalu trčili ob težave, kako načrte izvesti, saj je nemška zasedba očitno učinkovito zavarovala pomembne industrijske in gospodarske objekte. V britanski dokumentaciji – ni sicer povsem jasno v kolikšnem obsegu – je namreč za-

beleženo, da so nekateri posamezniki že pred nemško zasedbo v tovarni Škoda na severu države odstranili razne stroje (TNA, 64), je pa bilo tudi že jeseni 1939 jasno, da bo zelo težko izpolniti navodila britanskega vodstva, naj pride do uničenja Škode pri Pilsenu (TNA, 61).

Že na začetku so se torej pokazale nekatere značilnosti predhodnih dogovarjanj, ki bi jih lahko sintetizirali z željo čeških krogov, da bi se močno angažirali, vendar bi radi pri tem ohranili določeno samostojnost. Znano nam je (npr. Beevor, 1981, 199), da so si nato Čehi uspeli izboriti pri SOE precejšnjo samostojnost komuniciranja. Taktika »čakanja« na ugodnejši trenutek, ko bi se razvil upor večjih razsežnosti, je bila nato v prvih letih druge svetovne vojne na splošno strategija Britancev, saj so v takojšen uspeh množičnih odporiških gibanj v zasedenih deželah dvomili. Tako je bilo tudi glede Jugoslavije, kjer pa je Veliko Britanijo in druge zaveznike partizanski boj pod vodstvom Komunistične partije pravzaprav presenetil. Na Češkem pa se pravi partizanski upor ni nikoli razvil, na Slovaškem le v zadnji fazi vojne. Poleg nezaupanja Britancev, med drugim v določeni meri do samega Beneša (TNA, 12; 13), so težave predstavljala tudi nesoglasja v samih čeških vrstah, čeprav so Britanci prejeli podatke, da so politične stranke na Češkem opustile razprtije (TNA, 8). Med Čehi v emigraciji notranji spori niso bili redkost, kar je bilo med vojno značilno tudi za nekatere druge vlade ter politične skupine v eksilu, na primer v okviru jugoslovanske vlade v begunstvu.

Kakšen je bil rezultat prvih dveh let delovanja Sekcije D, nam lepo pokažejo interne rekonstrukcije Sekcije, ki so jih sami Britanci sestavili za svoje nadrejene: v letih 1939 in 1940 je Sekcija začela sodelovati s 33 organizacijami v tujini; v tem prvem obdobju je mdr. postavila na zasedena območja oziroma v dežele, ki so bile v nevarnosti, da jih zasedejo sile osi, številne radijske oddajnike; zelo se je angažirala v protinacistični oziroma protifašistični propagandi, saj je vtihotapila in razdelila v polovico evropskih držav nad 3.000.000 t. i. subverzivnih pamfletov; pripravila je 61 sabotaž na železnicah, v tovarnah, na delovnih mestih v zasedenih državah in v Nemčiji ter Italiji, v letalski produkciji in zalogah hrane ter v sovražnikovih vojaških objektih; razdelila je veliko materiala za sabotaže in subverzivno delovanje ter za varovanje na Srednjem in Bližnjem vzhodu in na samih angleških tleh (TNA, 74; 75; cfr. TNA, 72; 62). Statistika kaže, da je Sekcija (poleg enotam za obrambo, centrom za urjenje in pomožnim enotam) največ pošiljk materiala poslala za delovanje na Balkanu, hkrati je veliko pošiljk namenila na Srednji in Bližnji vzhod, da bi od tam oskrbovali Balkan; precej pošiljk je poslala v skandinavske države, v Francijo ter organizacijam Poljakov in Čehov; manj za Finsko, Nizozemsko, Španijo; še najmanj za Italijo, kamor je poslala nekaj več propagandnega gradiva (TNA, 73, 1–4; cfr. TNA, 64). V tujini je torej Sekcija D vzdrževala stike s 33 organizacijami in med temi nas v naši razpravi najbolj zanimajo naslednje: v Avstriji je sodelovala s skupino socialnih demokratov kakor tudi s slovensko organizacijo (*»Slovene Organi-*

sation«); v Jugoslaviji s slovensko organizacijo (»*Slovene Organisation*«) in češko organizacijo (»*Czech Organisation*«) ter skupinami v Vojvodini, z Albanci in Srbsko kmečko stranko; v Italiji z italijansko protifašistično skupino Giustizia e Libertà, tudi s Slovenci v Istri (»*Slovenes in Istria*«), se pravi s TIGR-om; na Madžarskem s poljsko in češko organizacijo (»*Czech Organisation*«) (TNA, 59; 71; cfr. TNA, 55, 6). Po teh podatkih so torej bile v začetni fazi, od leta 1939 do 1940, jasne povezave češke ilegale s Sekcijo D na jugoslovanskem ozemlju in v sosednjih državah, medtem ko Sekcija naj ne bi sodelovala z nobeno češko organizacijo v notranjosti Češkoslovaške in očitno to tedaj ni uspelo niti MI(R).

POMEN JUGOSLAVIJE ZA ČEŠKO ILEGALO

Vedno bolj je torej postajalo očitno, da bo Jugoslavija pomembna za cel Balkan in širše za srednjo Evropo ter seveda Češkoslovaško. Tega so se zavedali tudi češki predstavniki in predstavniki britanskih obveščevalnih služb⁶ poudarjali potrebo, da bi češka ilegalna organizacija imela svoj brezžični radijski oddajnik v Beogradu. Beograjska postaja bi namreč, vključno z dotedanjimi, ki so jih že vzpostavili v Angliji, Franciji, Romuniji in na Poljskem, sklenila krog sistema komunikacij. Jugoslavijo so Čehi tudi izbrali, ker so bili prepričani, da bi preko nje lahko dosegli celotno Češkoslovaško. Če bi morebiti Nemci razkrili in zajeli oddajnike na Češkoslovaškem, bi lahko preko Jugoslavije pretihotali nove in bi tako ponovno vzpostavili komunikacije. Jugoslavija je hkrati bila za Čeha najbolj primerni kanal, preko katerega bi vtihotali na Češkoslovaško material in ljudi. Češki voditelji so tudi razlagali, da z Jugoslavijo že obstaja zveza, je pa improvizirana in ni najbolj učinkovita. Britanci so načrte podpirali, vendar so nastopile težave, kar je bilo sicer za SOE in njene predhodnice značilno. Težko je bilo namreč poslati oddajnik v Beograd. Komunikacije so neobhodno potrebne: *sine qua non*, so trdili Čehi, ki so tudi zagotavljali, da bi v času čakanja vsekakor Čehi v Jugoslaviji lahko postavili na noge svojo organizacijo. Spraševali so tudi, ali imajo Britanci kurirsko zvezo z Jugoslavijo, da bi se je lahko predstavnik češke ilegale poslužil. Še vedno pa so Čehi upali, da bo lahko Beograd postal najprimernejši kanal za prevoz materiala in osebja na Češkoslovaško. Iz konteksta britanskih dokumentov lahko sklepamo, da je bil januarja 1940 novi oddajnik v Beogradu končno nared, od konca pomladi 1940 dalje pa

6 Pri številnih pogovorih je bil za MI(R) pomemben zlasti polkovnik Peter Wilkinson, bolj znan zaradi medvojnega delovanja na Slovenskem. Pred zasedbo Jugoslavije je bil odgovoren za Poljsko in Češkoslovaško in konec tridesetih let se je tudi intenzivno učil češki jezik (Daily Telegraph, 2000; cfr. Wilkinson, 1997, 46). Pri vzpostavitvi sodelovanja s Čehi je tesno sodeloval z generalom Collinom Gubbinsom, ki je od 1943 do konca vojne vodil SOE. Z Wilkinsonom je tedaj sodeloval tudi Alfgar Hesketh-Prichard (skupaj sta bila nato med vojno v Sloveniji), ki je v Pragi deloval od leta 1938 in bil v stikih s šefom češke obveščevalne službe Moravcem (Howard, 2000, 39).

sta tu delovali dve češki postaji in v jugoslovanski prestolnici naj bi bil celo glavni štab sekcije za zveze z Nemčijo in sabotaže v tretjem rajhu (TNA, 14; 15; 16; 17; 18; 19). Londonska dokumentacija nam tu ne pojasni, ali je bila zamuda pri dostavi oddajnika pogojena le s tehničnimi težavami ali pa so Britanci nalašč zavlačevali, da bi komunikacijski sistem tako priredili, da bi ga nato tudi bolje nadzorovali.

Dokumentacija iz britanskega državnega arhiva nam pokaže, da sta od začetka 1940 bodisi MI(R) bodisi Section D začeli gojiti upanje, da bi lahko tudi Čehi preko svoje organizacije v Jugoslaviji prispevali k uresničenju enega izmed tedanjih najpomembnejših ciljev: sabotiranje reke Donave. Obe posebni službi sta češki organizaciji zaupali in želeli, da bi z akcijami čim prej začeli (sicer so vodilni češke ilegale trdili, da so njihovi sodelavci že sabotirali dve naftni ladji). Očitno pa prave koordinacije med sekcijama D in MI(R) ni bilo (TNA, 58; 20; 21; 22; 23). Tudi po združitvi obeh v skupno SO2, julija 1940, so bila pričakovanja glede sabotaž na Donavi velika in ponovila so se mnenja, da bi lahko sodelovali tudi Čehi. Ponovo ni bilo beležiti večjih uspehov (TNA, 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52). Kot vemo (npr. Bajc, 2002, 40), Britancem in sodelavcem (ne samo češki ilegali) ni uspelo doseči zastavljenih ciljev; na reki Donavi je prišlo le do nekaterih posameznih sabotaž.

Ko je junija 1940 zaradi nemškega pritiska na jugoslovanske oblasti delovanje predhodnic SOE v Jugoslaviji postajalo vedno bolj otežkočeno, je vodilni SOE za Jugoslavijo William Bailey predlagal, da bi tiste, ki niso imeli diplomatskega kritja, evakuirali. V tem smislu je tudi začel pogovore z organizacijami Srbov in Slovencev pa tudi Čehov, ki so »delovali v senci« (»*shadow organisations*«) (TNA, 58). Tako so iz Jugoslavije britanske službe evakuirale tudi nekatere češke sodelavce.

Med temi je iz Jugoslavije oktobra 1940 odšel major František Hieke⁷ (psevdonim Stoj ali tudi Mende). Odšel je v Palestino, kamor so Britanci nameravali evakuirati nekatere sodelavce. Z njim so tedaj celo prišli v stik sovjetski oficirji in mu ponudili, naj organizira sabotaže in obveščevalno delo na Balkanu. Konec leta se je vrnil v Beograd, da bi preveril, kako delujejo Čehi in Slovaki ter tudi v samem protektoratu, a kaj kmalu je postalo jasno, da si je Bailey želel drugače sodelovati z njim in na splošno s češko ilegalo. V britanski dokumentaciji se namreč pojavijo čedalje številčnejši dokumenti, ki govorijo o težavah, nerazumevanjih ipd., obenem pa niti sodelovanje z nekaterimi drugimi voditelji češke ilegale, na primer s Františkom Moravcem, ni potekalo tako, kot so si očitno v SOE želeli (TNA, 28; 29; 30; 66, 22; 27; cfr. TNA, 26; 31). Konec aprila 1941 so v Londonu odločili, da ima Hieke prosto pot za avtonomno delo (TNA, 35).

7 V razpravi smo upoštevali način zapisovanja imen in priimkov, ki jih dobimo v Šolcevih knjigah (Šolc, 2005; 2007).

Bailey je tudi moral maja 1941 ugotoviti, da je bilo med Čehi, ki so pribežali na Bližnji vzhod (enako je bilo med Poljaki), več notranjih frakcij (TNA, 33), nekateri češki obveščevalci pa so delovali vedno bolj po svoje (TNA, 34), kar je očitno nato vplivalo na medvojni razvoj, ki pa nas na tem mestu posebej ne zanima. Dovolimo si seveda dati možno razlago, in sicer, da so nekateri pripadniki češke ilegale očitno delovali bolj pod okriljem MI6-SIS, kar je bilo seveda konspirativno tudi do Uprave za posebne operacije. Pred vojno in med njo je bilo namreč nemalo primerov, da je bila SOE v podrejenem položaju in je najbolj tajna britanska služba o vsem ni obveščala. Kot je znano (npr. West, 1988, 105, 107–109, 165), je postal omenjeni Moravec eden izmed ključnih zvez med češko vlado v eksilu in SOE, prednost pa je dajal službi MI6-SIS, s katero je pričel sodelovati leta 1937.

Glede opisanega je zanimivo tudi poročanje predstavnika MI6-SIS iz Beograda junija 1941, ki je bil v tesnih stikih s češko organizacijo v Jugoslaviji. Pravil je, da so bili vodja in številni sodelavci češke organizacije pred kratkim aretirani in zato so se komunikacije s protektoratom začasno prekinile. Menil je tudi, da so bile notranje razprtije v češki organizaciji verjetno krive za aretacije in tudi sam je kritiziral intrige Čehov doma in v tujini (TNA, 36). Da so na Bližnjem vzhodu nekatere intrige med samimi Čehi, je bil prepričan tudi Wilkinson (TNA, 37; cfr. TNA, 38).

TAJNO SODELOVANJE MED ČEHI IN SLOVENCMI

Začelo se je tudi podtalno sodelovanje britanskih posebnih služb s Čehi na Slovenskem in sodelovanje slednjih s slovenskimi ilegalnimi organizacijami. Kdaj so se stiki pravzaprav začeli, nam ni znano, dejstvo pa je, da so bili nekateri Slovenci že več let pred vojno v zelo dobrih, nekateri celo v sorodstvenih, zvezah s Čehi. Na tesne povezave so mdr. vplivala dejstva, da je bilo po prvi vojni nemalo kulturnih izmenjav med Slovenci/Jugoslovani in Češkoslovaško (Dolenc, 1996, 88–90) pa osebnih poznanstev med vodilnimi intelektualci in družbenopolitičnimi osebnostmi, ker so na začetku 20. stoletja številni Slovenci svojo študijsko pot opravili v Pragi (Gantar Godina, 1990). V novonastali jugoslovanski kraljevini po prvi svetovni vojni je Češkoslovaška novembra 1918 tudi imenovala Vojaškega pooblaščenca češkoslovaške države v Ljubljani, junija 1919 je tu ustanovila Urad zastopnika češkoslovaške republike, maja 1920 pa konzulat (Gašparič, 2009, 292–293).

Med najpomembnejšimi slovenskimi sodelavci, povezanimi s češko ilegalo, so bili Vladimir Kalan, Albert Kramer, Franjo Kokolj, Milko Brezigar in njihovi sodelavci v Mariboru, Celju, Ljubljani in drugod na Slovenskem ter po večjih jugoslovanskih mestih (Vodušek Starič, 2002, 63–66, 137–139, 167, 197; cfr. Kristen, 2006, 259–260). Še posebej moramo tu omeniti Brezigarjevo organizacijo, imenovano »Branco«, s katerim so bile predhodnice SOE povezane. Britanci so jo ocenjevali kot organizacijo t. i. slovenskih iredentistov, ki je vključevala tudi nekaj čeških beguncev

in Hrvatov in bi lahko pripravila manjše sabotaže in propagandne akcije, poleg tega pa je imela komunikacijske kanale za Madžarsko, Češko in Moravsko. Brezigarjeva organizacija, ki je od Britancev prejela tajni radijski oddajnik/sprejemnik, je bila priključena (*»associated«*) Čokovi oziroma je bila z njo združena, to pa bolj na papirju, v praksi naj bi bila neodvisna in ločena od Čokove skupine (TNA, 54, 41; 48; 75; 68, 407; cfr. Biber, 1999, 146–147; Vodušek, Starič, 2002, 139, 158; Pirjevec, 2000, 327–330; Šolc, 2007, 129; Bajc, 2002, 52, 61).

Z MI6-SIS in ne s SOE je najverjetneje sodeloval polkovnik Vladimir Vauhnik, ki je med drugo svetovno vojno na Slovenskem skupno z Antejem Aničem vodil obveščevalno mrežo BBZ, ki je dajala informacije zahodnim zaveznikom. Bila je široko razpredena po Jugoslaviji, Italiji, Nemčiji, svoje niti pa naj bi imela tudi na Češkem in Moravskem; obveščevalni kanali naj bi namreč šli tudi do Prage, Bratislave in Moravske Ostrave (Vauhnik, 1965, 273). O Vuhniku so še vedno različna mnenja, saj so nekateri pripadniki medvojn timeriške obveščevalne službe (Office of Strategic Services – OSS) zapisali, da je bil v resnici dvojni agent nemške tajne policije gestapo (npr. Biber, 2005, 147), kar pa so drugi odločno zanikali (najpomembnejša literatura o Vuhniku npr. v Bajc, 2002, 51). Na tem mestu lahko tudi navedemo zanimivost, da recenzija Vuhnikovih spominov (Vauhnik, 1965) za interno uporabo povojnimeriške obveščevalne službe (Central Intelligence Agency – CIA) ni bila negativna, ravno obratno, knjigo je recenzent označil kot zelo zanimivo branje, poučno za védenje, kako obveščevalne službe delujejo, in zato vredno prevoda v angleščino (NARA, 1, 100–102).⁸ Vuhnikovo in Aničevo sodelovanje s Čehi nam ni še poznano. V Vuhnikovih spominih je najti nekaj namigov, ki jih bo treba še analizirati in primerjati z drugimi viri, da bi ugotovili, ali so tajne zveze tekle že v letih 1939–1941.

V Sloveniji so bili že po prvi svetovi vojni dejavni pripadniki jugoslovanske češke manjšine. V Jugoslaviji so se Britanci na splošno oprli na pripadnike češke in slovaške manjšine (Vodušek Starič, 2002, 46, 63, 66). Med češkimi sodelavci na Slovenskem so bili najpomembnejši Branko Plhak, ki je pripadal češki manjšini in je postavil na noge učinkovit obveščevalni center v Ljubljani (Vodušek Starič, 2002, 125–129), omenjeni major Hieke, podpolkovnik Jaroslav Hájček (pseudonim Petr), kapetan Jaroslav Selner, kapetan Jaroslav Kašpar (pseudonim Pátý), nadporočnik Lobkowitz De Lorne, ki je bil zlasti povezan z Madžarsko, pa tudi Karel Fišer, ki je bil eden najstarejših in najbolj zanesljivih agentov MI6-SIS in SOE na Slovenskem, idr. (Šolc, 2007, 125–129; Vodušek Starič, 2002, 165–167, 178, 188).

V Slovenijo je prišlo veliko ilegalnih beguncev iz zasedenih držav, zlasti iz Češke in Poljske, in slovenski obmejni organi so jih ščitili in jih niso izročali Nemcem. Češkim beguncem je zlasti pomagal Brezigar, še posebno preko Maribora; ta kanal

⁸ Spomini niso izšli v angleščini, temveč z nekaterimi dodatki leta 1967 v nemščini.

so uporabljali tudi za oskrbovanje Čehov s sabotažnim materialom (Vodušek Starič, 2002, 64, 138–139, 170–171, 178). Med najpomembnejšimi glede organizacij, ki so skrbele za evakuacijo, je bila Ela Potočnik; imela je nalogo, da pomaga češkim emigrantom oziroma da vzdržuje zveze z njimi. Potočnikova je tudi tesno sodelovala z vodilnim TIGR-a Albertom Rejcem (Vodušek Starič, 2002, 197–198; Dornik Šubelj, 2004, 161), ta pa je v Beogradu poznal Hieka. Sicer je Rejec takoj po vojni pred OZNO/UDBO trdil, da on in njegova organizacija (TIGR) nista bila povezana s češko ilegalno (Rejec, Černač, Vadnjal, 1995, 33, 35–36), a mnenja smo, da je treba Rejčeve trditve jemati z določeno rezervo, ker očitno pred tajno policijo povojnih komunističnih oblasti vseh predvojnih tajnih zvez ni razkril.

Poleg Rejca so s češko ilegalno vsaj posredno sodelovali tudi nekateri drugi Primorci. Na tem mestu se moramo seveda najprej spomniti na splošno politiko Čehov in Slovakov do Primorske oziroma Julijske krajine, ki je bila, kljub nihanju, naravnana k plodnemu sodelovanju. Po dosedanjih raziskavah (Klabjan, 2006a; 2007a) so imeli tu Čehi in Slovaki pred prvo svetovno vojno in še bolj po letu 1918 kar precej gospodarskih poslov, še posebno v tržaškem mestu. Češkoslovaške oblasti so bile zainteresirane, da bi bilo območje Julijske krajine čim bolj nekonfliktno, zato je imel njihov generalni konzulat v Trstu pomembno vlogo pri spremljanju dogajanja na teritoriju. Iz dokumentov v arhivu češkega zunanjega ministrstva, ki jih je B. Klabjan sistematično pregledal, je razvidno, da so češkoslovaški predstavniki v obdobju med svetovnima vojnama natančno spremljali dogajanje v Julijski krajini in s pomočjo informatorjev/referentov ter prek kapilarnega nadzora teritorija sestavili izčrpne zapise. Obenem so tudi javno izražali svojo podporo slovenski manjšini, saj so na primer bili, poleg francoskih, češkoslovaški časopisi med najbolj glasnimi pri poročanju o t. i. prvem tržaškem procesu leta 1930 (Klabjan, 2007a, 290–296, 302; 2006b; cfr. Klabjan, 2007b).

Od Primorcev je na praškem vseučilišču študiral tudi Ivan Marija Čok, ki je nato med obema vojnama predstavljal vez med tigrovsko ilegalno in splošnim javnim delovanjem Primorcev ter beograjskimi oblastmi, konec tridesetih let pa je bil med najpomembnejšimi sodelavci primorskega protifašizma z britanskimi posebnimi službami. Poznanstva med Čehi je Čok gojil tudi po prvi vojni, kot je na primer Albert Rejec pred OZNO/UDBO povedal, da je bil »Večkrat na Češkem, kjer je imel več znancev od dr. Beneša pa do raznih političnih osebnosti iz Masarykovega kroga na primer z diplomati.« (Rejec, Černač, Vadnjal, 1995, 73). Britanski (Bajc, 2002, 130) in češki primarni viri (AKPR, 1) nam potrjujejo, da sta se Čok in Beneš tudi osebno poznala. Iz Rudolfove zapuščine izhaja, da je na predvečer napada sil osi na Jugoslavijo in nato skozi celo vojno Čok v emigraciji dobro sodeloval s češkimi politikami in je nanje polagal veliko upanja glede rešitve primorskega vprašanja v korist Jugoslavije (PAIR, 1, 4–5; 3; 4, 2–3; 5).

Tudi Rudolf je očitno gojil zveze s češko ilegalo.⁹ Podatkov o tem ni veliko, je pa zanimivo naslednje: pred zasedbo Jugoslavije, na začetku marca 1941, je Rudolf s Čokom zbežal na Bližnji vzhod, od koder je Rejcu v domovino poročal pohvalno o čeških sodelavcih, da so njemu in Čoku, zlasti na začetku, radi priskočili na pomoč. Pri tem je uporabljal nekatera njihova tajna imena, kar pomeni, da sta bila z Rejcem seznanjena s takimi pomembnimi podatki (PAIR, 1, 4–5; cfr. PAIR, 2; Bajc, 2002, 244–245). Obenem sta Čok in Rudolf ravno preko čeških sodelavcev izvedela za podatek, kdaj bo v Istanbul dospel omenjeni agent SOE Bailey (PAIR, 6).

Ne nazadnje so Britanci imeli zveze s Čehi tudi na Hrvaškem, zlasti v Zagrebu in Splitu, kjer so tudi organizirali dve sabotažni skupini in eno je vodil Čeh Ressler, ter na Sušaku, kjer je deloval center, povezan s Plhakovim obveščevalnim centrom iz Ljubljane (Vodušek Starič, 96–98, 127).

REZULTATI »OBVEŠČEVALNEGA TRIKOTNIKA«

Rezultati podtalnega delovanja »obveščevalnega trikotnika« so se v praksi kazali zlasti v izvedbi nekaterih sabotaž, v razdeljevanju protinacistične propagande in v zbiranju obveščevalnih podatkov. Češke skupine, kot tudi slovenske/jugoslovanske, so za Britance zbirale informacije, kar pa nam pregledana dokumentacija neposredno ne razkriva. Glede tega pa lahko rečemo, da so bili pomembni tajni kanali za prehod ubežnikov iz Čehoslovaške (in drugih držav), saj so jih uporabljali tudi za vtihotapljanje najrazličnejšega vojaškega materiala, pa tudi kot kurirske poti ipd., prebežniki pa so ne nazadnje posredovali pomembne podatke, od koder so zbežali.

Kljub težavnim dogovarjanjem so se češke skupine aktivirale in izvedle vsaj nekaj akcij. O vseh nimamo razpoložljivih podatkov, saj jih je tudi s pomočjo internih rekonstrukcij britanskih obveščevalnih služb težko rekonstruirati. Omenili smo že, da je prišlo po nemški zasedbi Češke do nekaterih spontanih sabotaž in začel se je uveljavljati pasivni odpor – *Švejkovina*, kakor tudi, da naj bi češki ilegalci konec 1939 ali na začetku naslednjega leta sabotirali dve naftni ladji na Donavi, o drugih sabotažah in protinacističnih propagandnih akcijah pa nam viri pokažejo naslednjo sliko.

Glede propagande je treba omeniti, da so predhodnice posebne službe za »umazano propagando« PWE pričele 8. septembra 1939 v okviru programa BBC za Evropo z dnevnimi oddajami za Čehoslovaško, in sicer dnevno 15 minut v češkem jeziku. Od 31. decembra 1941 pa so se začele tudi neredne oddaje v slovaščini (Garnett, 2002, 11). Med prvimi propagandnimi akcijami britanskih služb glede Češko-slovaške je bilo 5. septembra 1939 sprovočiranje nemirov (še najbolj v obliki pa-

9 Po Rejčevih navedbah bi Rudolf morda lahko poznal nekatere Čeha v Beogradu, in sicer preko Ernesta Kalana (Rejec, Černač, Vadnjak, 1995, 33). Po vsej verjetnosti je to bil Vladimir Kalan (cfr. Vodušek Starič, 2002, 63).

sivnega zadržanja v tovarnah in protigestapovski izgredi), ki so se pojavili v nekaterih nemških mestih, na Moravskem in na Češkem. Približno dva tedna pozneje je Beneš na BBC prebral govor, ki je bil v sozvočju s Sekcijo D (TNA, 60). Zrežirani nemiri so se kaj kmalu pojavili tudi v Beogradu, in sicer 25. novembra 1939, ko se je pred nemškim veleposlaništvom v Beogradu odvijal protest proti ravnanju Nemcev s češkimi univerzitetnimi študenti (TNA, 58). V dokumentu sicer ni navedeno, kdo je protest organiziral, vendar lahko sklepamo, da so vsaj posredno sodelovali pripadniki češke ilegale. Propaganda pa ni bila vedno uspešna: 5. februarja 1941 je namreč eden izmed vodilnih agentov britanskih služb v Jugoslaviji Tom Materson iz Beograda prosil London, naj prekličejo novico, ki jo je, kot je navajal nek češki vir, v eter dalo češko radijsko sporočilo iz Londona, da naj bi prišlo do delitve Albanije med Grčijo in Jugoslavijo (TNA, 67, 165).

Po dosegljivih podatkih je za nas lahko vsaj posredno zanimiva sabotaža dne 19. aprila 1940, ko je prišlo na Avstrijskem do prekinitve prometa v smeri proti Češki (TNA, 72; 62). Glede te sabotažne akcije seveda lahko samo domnevamo, da so bili zraven tudi nekateri češki ilegalci, ki so bili posredno ali neposredno vezani na Jugoslavijo.

Kljub nemškemu pritisku na Jugoslavijo (začel se je zlasti poleti 1940), naj poseže proti ilegalnim skupinam, je češkim sodelavcem britanskih služb uspelo avgusta 1940 izvesti nekatere akcije v Jugoslaviji. Aretacije sabotažne skupine iz Maribora, ki jih omenja Ferenc (Ferenc, 1977, 111–114), torej niso prekinile vseh zvez. V nekem britanskem pregledu delovanja Sekcije D je posebej zabeleženo, da se je kljub aretacijam Brezigarjeva organizacija ohranila in nadaljevala z aktivnostmi. Kot reakcijo na izsleditev je vodja Sekcije D v Jugoslaviji enega izmed vodilnih v Jugoslaviji, Trevorja Jamesa Glanvilla, oprostil delovanja za Sekcijo, razen v povezavi s češko organizacijo. V tajnem dogovoru z banom (Markom Natlačonom) je finansiral in nadzoroval politiko pročeškega lista *Pravica*. Ker je bilo pisanje lista uspešno, so ga Nemci skušali zatreti (TNA, 56; 57; Pirjevec, 2000, 329). V prvem avgustovskem tednu 1940 so nato Čehi blizu Beograda potopili dva tankerja s 1.500 tonami bencina (TNA, 39; 72; 20; cfr. TNA, 58). Ni znano, katera skupina je bila za to sabotažo odgovorna, kot niti za tisto decembra 1940, ko je vodstvo SO2 v Londonu prejelo iz Beograda brzjavko, da je lokalna češka organizacija v kraju Kula (severozahodno od Beograda) uspešno sabotirala in s tem uničila neko tovarno, katere lastniki so bili Nemci (TNA, 75; 65, 10).

Na začetku leta 1941 so vodilni britanske diplomacije prejeli informacije, da je Beneš s svojo ilegalno skupino pripravljen pomagati pri sabotiranju proge Beograd–Solun. Vodstvo SOE je tedaj zanimalo izvedeti, kolikšno pomoč lahko pričakujejo od Čehov (TNA, 70; cfr. Williams, 2003, 35; Vodušek Starič, 2002, 64). Odgovora (še) nismo dobili, glede na druge podatke, ki jih imamo na razpolago, lahko rečemo, da češka ilegala tu ni bila uspešna.

SO2 je marca 1941 prejela podatke, da je bilo od polovice januarja do konca februarja 1941 kar nekaj nemških konvojev poškodovanih, in sicer po raznih krajih v Jugoslaviji (za kar so bile odgovorne jugoslovanske tajne skupine), obenem pa na 14 mestih na Slovaškem, za kar je bila odgovorna Brezigarjeva organizacija – očitno češki sodelavci »Branca« (TNA, 76; cfr. TNA, 68, 301). Dne 18. februarja 1941 je skupna organizacija Hrvatov in Slovencev AHN, ki je sodelovala s SOE, poročala, da je razdelila kar nekaj propagandnega gradiva in mdr. 5.000 navodil na Slovaško, kako naj izpeljejo manjše sabotaže (TNA, 67, 229); posledice te akcije nam niso znane.

Dne 5. marca 1941 je organizacija, ki ji je načeloval Hieke, na Donavi blizu jugoslovanske meje potopila večjo naftno ladjo in plovilo, ki je prevažalo pšenico. Dne 10. marca pa je s pomočjo vodje železniške postaje v Segedinu, tik za madžarsko mejo, zanetila požar v skladišču hrane. Pomoč je nudil šef madžarske sekcije Basil Davidson. Ravno v sodelovanju z njim je približno teden pozneje sabotirala tovarno orožja v Brnu na Češkoslovaškem, nato je podtaknila požar v kraju Gris, in 22. istega meseca je še izvedla sabotažo na cesti na Brennerju ter naslednji dan podtaknila požar v tovarni Zundapp Engineering Works (TNA, 1; 69, 481; 32; 53).

Konec junija 1941 je nazadnje SO2 prejela informacije od verodostojnega agenta v Jugoslaviji, da je bila »naša češka organizacija« (*»our Chech organisation«*) odgovorna za sabotaže proti mehničnim delavnicam v Mariboru (TNA, 77). Po vsej verjetnosti so to bile akcije ob aprilski zasedbi, ko je prišlo v nekaterih krajih do akcij, ki pa napredovanja sil osi niso mogle preprečiti.

SKLEP

Britanski viri nam omogočajo, da bolje spoznamo, kako so se začele zveze med češko ilegalno in predhodnicami SOE, Sekcijo D in MI(R), in nato SO2. Ugotavljamo, da je bila na Češkoslovaškem želja po uporabi velika, da so se tudi britanske obveščevalne službe želele angažirati, v praksi pa se je izkazalo, da je bilo težav kar nekaj. Zaradi tega so želeli marsikatero aktivnost prenesti v tujino in Jugoslavija je bila očitno najbolj primerna, in sicer kot območje, od koder bi delovali tajni radijski oddajniki, iz jugoslovanskega ozemlja pa bi lahko tudi vtihotapili na Češkoslovaško material in ljudi, agente idr. Zasnovano delo, ki je predstavljalo pravi »obveščevalni trikotnik«, je veliko obetalo in navedenih 11 sabotažnih akcij je to tudi deloma opravičilo, izkazalo pa se je, da so bili tudi tu načrti preambiciozni, zlasti glede načrtovanih sabotaž na Donavi. Tajnega sodelovanja med Čehi in Slovenci »pod britanskim okriljem« je bilo tudi veliko, še največ v osrednji Sloveniji, pa tudi vsaj posredno z nekaterimi Primorci – tigrovci.

Ob zasedbi Jugoslavije se je marsikatera zveza prekinila, nekateri protagonisti pa so s pomočjo britanskih obveščevalcev že prej zapustili prizorišče in se zatekli na

Bližnji vzhod, kjer so bili še vedno aktivni. Na Slovenskem naj bi se mreži Hiekeja in Fišerja po aprilski zasedbi ohranili in naj bi med vojno celo imeli kanale za zveze z Londonom in Istanbulom (Vodušek Starič, 2002, 361–362). Koliko so nato med vojno češki ilegalci s svojim delom nadaljevali, pa bo predmet nadaljnjih raziskav, kot tudi, kako so se posamezniki leta 1944 in 1945 v obliki vojaških misij vrnili v zasedeno Jugoslavijo in tu ostali še nekaj časa po koncu vojne.

»INTELLIGENCE TRIANGLE«: SOE, CZECH UNDERGROUND MOVEMENT
AND YUGOSLAVIA, 1939–1941. CONTRIBUTION TO SECRET
COOPERATION AMONG THE BRITISH, CZECHS AND SLOVENES

Gorazd BAJC

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 1
e-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si

SUMMARY

The underground connections of the special British intelligence services (Section D and MI(R), then SO2 or SOE) to illegal European groups held a special place in the scope of the preparations for the Anti-Nazi and Anti-Fascist resistance. Among the European groups, those of Czech and Slovene/Yugoslav origins had a great deal in common during the first few years. Thus, an »intelligence triangle« formed between British intelligence and the Czech and Slovene/Yugoslav underground movements in the period between the end of 1938 or the beginning of 1939 and the attack of the Axis powers on Yugoslavia in 1941. In this paper, the author offers an insight into the reports of this activity in the original British documents kept in The National Archives in London.

Since the summer of 1939, the British received an increasing amount of intelligence on the engagement of secret and/or paramilitary organisations/groups in Czechoslovakia, which had begun to set up right after Munich at the end of September 1938. In August 1939 discussions between the British and Czech representatives began. On one hand, the indication of the beginning of Czech resistance gave the British considerable hope that it would be possible to organise an effective resistance. On the other hand, the realisation of those ambitious plans soon met with difficulties as the German invasion effectively protected all important sites. Some other characteristics were revealed as well: the Czechs were willing to engage in serious resistance, but wanted to preserve a certain independence. They decided to use the strategy of »waiting« for a better moment, when larger scale resistance could be aroused. During the first years of the war, the same general tactics were used by

the British, as they doubted that mass resistance movements in occupied lands would succeed right away. Apart from distrust on the part of the British, which to a certain degree included Edvard Beneš himself, disagreements among the Czechs were also the causes of some problems.

During the first two years, 1939 and 1940, the connections of the Czech underground movement to Section D in the territory of Yugoslavia and the neighbouring countries became more prominent. It was becoming increasingly clear that Yugoslavia would be important to Czechoslovakia and the Czech representatives stressed to the representatives of the British intelligence agencies the need to possess a wireless transmitter in Belgrade and thus form a communication system in a circle throughout Europe. The Czechs chose Yugoslavia as they believed that they could smuggle material and people across its territory. Sending a transmitter to Belgrade was problematic and so difficulties ensued. This was as late as 1940. After that time, MI(R) and Section D began to foster an idea that the Czechs, through their network in Yugoslavia, could contribute to the realisation of one of the most important goals of the time: sabotaging the river Danube. No important objectives were achieved. Trouble was also present when, in June 1940, the sections were united into a single group – SO2 and in the following period, as SOE wanted a different kind of cooperation with the Czech underground, particularly those operatives who were evacuated by the British to the Middle East. Obviously, the Czechs acted primarily under the wing of Military Intelligence 6/Secret Intelligence Service, while SOE remained subordinate.

The beginnings of the underground cooperation of British intelligence and the Czechs in Slovene territory and the cooperation of the latter with Slovene underground organisations were surely influenced by the fact that some Slovenes were already very well connected with the Czechs before the war. Among the most important Slovene operatives, associated with the Czech underground, were Vladimir Kalan, Albert Kramer, Franjo Kokolj, Milko Brezigar and their colleagues in Maribor, Celje, Ljubljana and other Slovene and Yugoslav cities. The most important organisation to be connected with the predecessors of the SOE was Brezigar's »Branco«. Meanwhile, the cooperation of Vladimir Vauhnik and Ante Anić with the Czechs remains unexplained. In Slovenia and Yugoslavia, the British generally leaned on representatives of the Czech and Slovak minorities; of these, Branko Plhak was the most important in the territory of Slovenia. With respect to the Czech underground, the most important representatives were František Hieke (Stoj), Jaroslav Hájiček, Jaroslav Selner, Jaroslav Kašpar, Lobkowitz De Lorne, Karel Fišer and others. Czech refugees were assisted particularly by Brezigar; Ela Potočnik was also important. Some Slovenes from Primorska, operating within the TIGR organisation, like Albert Rejec, Ivan Marija Čok and Ivan Rudolf, also cooperated with the Czech underground.

The results of underground activities of the »intelligence triangle« have practically manifested themselves as the realisation of 11 acts of sabotage, the distributing of Anti-Nazi propaganda and the collecting of intelligence.

Key words: Special Operations Executive (SOE), Special Operations 2 (SO2), Section D, MI(R), Great Britain, Czechoslovakia, Yugoslavia, Slovenia, intelligence and secret services, sabotage

VIRI IN LITERATURA

- AKPR, 1** – Arhiv Kancelare prezidenta republiky, Praha, fond Ruzne, fasc. Jugoslavie – D 14121/47, Ivan Marija Čok za Edvarda Beneša (R 15387/46), 1. 7. 1946.
- NARA, 1** – National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, CIA-RDP78T03194A000200040001-9, Central Intelligence Agency, Studies in Intelligence, Vol. 10, No. 1, Winter 1966.
- Garnett, D. (2002):** The Secret History of PWE. The Political Warfare Executive 1939–1945. London, St Ermin's Press.
- Mackenzie, W. J. M. (2002):** The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940–1945. London, St Ermin's Press.
- PAIR, 1** – Privatni arhiv Ivan Rudolf, Trst (PAIR), mapa Čok, ovoj 3, Lutko [Ivan Rudolf] za Bavki [Albert Rejec] v Beograd, Istanbul, 10. 3. 1941.
- PAIR, 2** – PAIR, mapa Čok, ovoj 3, Lutko [Ivan Rudolf] enemu izmed članov eksekutivne Jugoslovanskega odbora iz Italije v domovini »Bavku« [Albert Rejec], Istanbul 12.-23. 3. 1941.
- PAIR, 3** – PAIR, mapa Čok, ovoj 4, Čok Rudolfu, New York, 6. 7. 1943.
- PAIR, 4** – PAIR, mapa Čok, ovoj 4, Čok Ivanu [Rudolf], London, 15. 10. 1944.
- PAIR, 5** – PAIR, mapa Čok, ovoj 4, Čok Rudolfu, London, 24. 10. 1944.
- PAIR, 6** – PAIR, ovoj 7, beležka, 28. 3. 1941.
- Rejec, A., Černač, T., Vadnjal, J. (1995):** Pričevanja o Tigru. Ljubljana, Slovenska matica.
- TNA, 1** – The National Archives, London-Kew (TNA), fond Admiralty, serija Naval Intelligence Division and Operational Intelligence Centre (ADM 223), fasc. 480, S.O.2 Operatinos (BSE/XX/257), 19. 4. 1941.
- TNA, 2** – TNA, fond Special Operations Executive (HS), serija Eastern Europe (HS 4), fasc. 31, za XXX [ime cenzurirano]: Notes on Para-Military Activities (CS/I/3), 24. 7. 1939.

- TNA, 3** – TNA HS 4/31, Notes on Discussion with XXX [ime cenzurirano] of Passport Control on 21st July and 26th July 1939 (CS/I/3).
- TNA, 4** – TNA HS 4/31, Paramilitary, Semimilitary, Patriotic Societies etc. in Czechoslovakia (CS/I/3) [poleti 1939].
- TNA, 5** – TNA HS 4/31, izrezek iz časopisa The Arrow (CS/I/3), 7. 4. 1939.
- TNA, 6** – TNA HS 4/31, nedatiran zapis in na roko pisane beležke [približno poleti ali jeseni 1939].
- TNA, 7** – TNA HS 4/31, Record of interview with Col. [Josef] Kalla, former Czech M.A., Mr. Greg and Mr. J. Walter [konec avgusta 1939].
- TNA, 8** – TNA HS 4/31, Czech Para-military & Political Organisation [približno poleti 1939].
- TNA, 9** – TNA HS 4/31, Record of interview with Col. [Josef] Kalla, former Czech M.A., Mr. Greg and Mr. J. Walter [konec avgusta 1939].
- TNA, 10** – TNA HS 4/31, MI(R): Meeting between Colonel Gubbins and Colonel [Josef] Kalla 10th October 1939 (No. Czech/I/3), 11. 10. 1939.
- TNA, 11** – TNA HS 4/31, Paris, Meeting on October 14th [1939] with General [Sergej] Ingr.
- TNA, 12** – TNA HS 4/31, William Strang-Foreign Office za major-general Beaumont-Nesbitt (C 20582/7/12), 17. 1. 1940.
- TNA, 13** – TNA HS 4/31, Pripombe (Minute Sheet) predstavnikov MI(R), MI6, MI3, DMI [Director of Military Intelligence], od 22. 1. 1940 do 11. 2. 1940.
- TNA, 14** – TNA HS 4/31, Report on Interview between Lieut. Colonel [Alois] Fišera, Lieut. Colonel Gubbins and Captain Wilkinson, on Saturday, November 18th 1939 (M/III/6).
- TNA, 15** – TNA HS 4/31, MI(R): Record of an Interview between Lt.-Col. [Alois] Fišera, Lt.-Col. Gubbins, Captain Greg and Captain Wilkinson, 22nd November 1939 (M/III/6), 22. 11. 1939.
- TNA, 16** – TNA HS 4/31, MI(R): Record of an Interview between Colonel [Alois] Fišera, Captain Greg and Captain Wilkinson, on November 29th 1939 (M/III/6), 30. 11. 1939.
- TNA, 17** – TNA HS 4/31, Note on Interview between Colonel [Alois] Fišera and Captain Wilkinson on 16th December 1939.
- TNA, 18** – TNA HS 4/31, Meeting between Colonel Gubbins and Colonel Čeněk Hutník, now Chief of Staff, Czechoslovak Forces, 26. 1. 1940 (L.2/M/C/1).
- TNA, 19** – TNA HS 4/31, Report [maja 1940].
- TNA, 20** – TNA HS 4/31, Meeting between Colonel Gubbins and Colonel Čeněk Hutník, now Chief of Staff, Czechoslovak Forces, on 26. 1. 40 (L.2/M/C/1).
- TNA, 21** – TNA HS 4/31, Paris za Captain P. A. Wilkinson (L.2/M/C/1), 28. 1. 1940 in [nedatirano] poročilo Gubbinsa.

- TNA, 22** – TNA HS 4/31, XXX [ime cenzurirano] za XXX [ime cenzurirano]: Chech Liaison, 18. 3. 1940.
- TNA, 23** – TNA HS 4/31, Wilkinson za Commander Langley-Signals Experimental Station, 4. 4. 1940.
- TNA, 24** – TNA HS 4/63, Office of the British Representative with the Czechoslovak Provisional Government, Enclosure No. 1 [verjetno oktobra 1940].
- TNA, 25** – TNA HS 4/63, Mr. Bruce Lockhart's Despatch No. 12: Report on the Subversive Activities of the Czech Secret Organisations in the Territories of the Former Czechoslovak Republic, 7. 10. 1940.
- TNA, 26** – TNA HS 4/63, M [Collin Gubbins] za CD [Sir Frank Nelson]: Note on Progress of the Czech Bureau (M/CZ/88/MX), 15. 1. 1941.
- TNA, 27** – TNA HS 4/63, za General Ingr, CinC Czech Forces (M/CZ/598, No. 598), 16. 1. 1941.
- TNA, 28** – TNA HS 4/75, D/H2 [William Bailey] za A.D. [George F. B. Taylor] (Nr. 35, Istanbul 1727, CXG 116), 5. 10. 1940.
- TNA, 29** – TNA HS 4/75, D/H2 [William Bailey] za D/H1 in SO2 (Nr. 4, Istanbul 1430, CXG 779), 30. 12. 1940.
- TNA, 30** – TNA HS 4/75, D/H1: Subject – Stoj [František Hieke], 6. 1. [1941].
- TNA, 31** – TNA HS 4/75, A/HN za D/HY [Tom Masterson], Memorandum No. 64: Mende [František Hieke], 2. 3. 1941.
- TNA, 32** – TNA HS 4/75, Belgrade za SO2 (No SO2/0014, CXG 62), 31. 3. 1941.
- TNA, 33** – TNA HS 4/198, Notes by DH/2 [William Bailey] on preliminary talk with MX [Peter Wilkinson], 1. 5. 1941.
- TNA, 34** – TNA HS 4/198, M2, 1. 6. 1941.
- TNA, 35** – TNA HS 4/198, SO2 za DH/P [G. A. Pollock] (To Mid East CXG 793), 25. 4. 1941.
- TNA, 36** – TNA HS 4/198, A note on Conversation with XXX [ime cenzurirano], 12. 6. 1941.
- TNA, 37** – TNA HS 4/198, MX [Peter Wilkinson] za M [Collin Gubbins] (MX/17), Cairo, 14. 6. 1941.
- TNA, 38** – TNA HS 4/198, Wilkinson: Report on visit to Middle East, April 22nd – June 26th, 1941.
- TNA, 39** – TNA HS, serija Balkans (HS 5) fasc. 148, C.E.O. No. 17. 15. 8. 1940.
- TNA, 40** – TNA HS 5/166, A/D [George F. B. Taylor] za D/H2 [William Bailey] [začetek januarja 1941].
- TNA, 41** – TNA HS 5/166, Germany: Probable Effect of Complete Destruction of Synthetic Oil Plants [začetek januarja 1941].
- TNA, 42** – TNA HS 5/166, Philip Broad (No. 1557), 10. 1. 1941.
- TNA, 43** – TNA HS 5/166, CD [Charles Hambro], 11. 1. 1941.

- TNA, 44** – TNA HS 5/166, za Minister [Ministry of Economic Welfare, Hugh E. J. N. Dalton], 14. 1. 1941.
- TNA, 45** – TNA HS 5/166, Aide Memoire, 14. 1. 1941.
- TNA, 46** – TNA HS 5/166, A/D [George F. B. Taylor] za CD [Charles Hambro], Istanbul, 10. 2. 1941.
- TNA, 47** – TNA HS 5/166, CD [Charles Hambro] za A/D [George F. B. Taylor], 11. 2. 1941.
- TNA, 48** – TNA HS 5/166, A/D [George F. B. Taylor] za CD [Charles Hambro], Athens, 26. 2. 1941: Report on SO Organisation and Plans in the Balkans.
- TNA, 49** – TNA HS 5/166, A/D [George F. B. Taylor] za CD [Charles Hambro], 11. 3. 1941.
- TNA, 50** – TNA HS 5/166, Minute Sheet, 20. 3. 1941.
- TNA, 51** – TNA HS 5/166, A/D [George F. B. Taylor] za CD [Charles Hambro], 31. 3. 1941.
- TNA, 52** – TNA HS 5/166, Minister [Ministry of Economic Welfare, Hugh E. J. N. Dalton] za Primer Minister [Winston Churchill], [konec] marca 1941.
- TNA, 53** – TNA HS 5/166, Small-scale day to day sabotage in the Balkans reported from 1st March to date, 8. 4. 1941.
- TNA, 54** – TNA HS 5/965, Nero-D/H4 [Trevor James Glanville]: Report on S.O.2. activities in North western Yugoslavia, 27. 9. 1941.
- TNA, 55** – TNA HS, serija Histories and War Diaries (HS 7), fasc. 3, History 3, D Section, Early history to September 1940: Contacts [nedatirano poročilo].
- TNA, 56** – TNA HS 7/4, History 3A, D Section: Glanville (Nero) [nedatirano poročilo].
- TNA, 57** – TNA HS 7/4, History 3A, D Section: Slovene Organization [nedatirano poročilo].
- TNA, 58** – TNA HS 7/4, History 3A, D Section, Yugoslavia: Organization and Sundry Operations [nedatirano poročilo].
- TNA, 59** – TNA HS 7/5, Appendix I: Foreign Organisations with which this Section is in contact [nedatirano poročilo].
- TNA, 60** – TNA HS 7/5, Appendix II: Propaganda Results [nedatirano poročilo].
- TNA, 61** – TNA HS 7/5, Appendix III [nedatirano poročilo o delovanju v letih 1939 in 1940].
- TNA, 62** – TNA HS 7/5, Appendix III: Sabotage Results [nedatirano poročilo].
- TNA, 63** – TNA HS 7/5, uvod [nedatiran].
- TNA, 64** – TNA HS 7/5, zemljevid: Substantial Evidence Exists for the Section's Direct Responsibility for Every Act of Sabotage Indicated Here [nedatirano].
- TNA, 65** – TNA HS 7/211, Survey of global activities: Oct-Dec 1940.
- TNA, 66** – TNA HS 7/212, Survey of global activities: Jan 1941.

- TNA, 67** – TNA HS 7/213, Survey of global activities: Feb 1941.
- TNA, 68** – TNA HS 7/214, Survey of global activities: Mar 1941.
- TNA, 69** – TNA HS 7/215, Survey of global activities: Apr 1941.
- TNA, 70** – TNA HS, serija Headquarters (HS 8), fasc. 195, A/D1 [Bickham Sweet-Escott] za C/D [Sir Frank Nelson] (AD1/XX/180), Notes on meeting at the Foreign Office, 18. 2. 1941.
- TNA, 71** – TNA HS 8/214, Appendix 1: Foreign Organisations with which this Section is in contact [nedatirano poročilo].
- TNA, 72** – TNA HS 8/214, Appendix III: Sabotage Results [nedatirano poročilo].
- TNA, 73** – TNA HS 8/214, statistični podatki v obliki tabel [nedatirano poročilo].
- TNA, 74** – TNA HS 8/214, uvod [nedatiran].
- TNA, 75** – TNA HS 8/216, SOE Executive Committee, Weekly progress report, 19. 12. 1940.
- TNA, 76** – TNA HS 8/216, SOE Executive Committee, Weekly progress report, 6. 3. 1941.
- TNA, 77** – TNA HS 8/217, SOE Executive Committee, Weekly progress report, 2. 7. 1941.
- Vauhnik, V. (1965):** Nevidna fronta. Spomini. Buenos Aires, Svobodna Slovenija.
- Wilkinson, P. (1997):** Foreign Fields. The Story of an SOE operative. London - New York, Tauris and Co.
- Bajc, G. (2002):** Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2006):** Operacija Julijska krajina. Severovzhodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe (1943–1945). Koper, Založba Annales.
- Beevor, J. G. (1981):** SOE Recollections and Reflections 1940–1945. London, The Bodley Head.
- Biber, D. (1999):** Utrinki iz arhiva SOE. V: Čepič, Z., Nečak, D., Siplovšek, M. (ur.): Mikužev zbornik. Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 145–154.
- Biber, D. (2005):** Velika Slovenija – Združene države Evrope? V: Pirjevec, J., Bajc, G., Klabjan, B. (ur.): Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954. Koper, Založba Annales, 147–150.
- Brandes, D. (2003):** Exil v Londýně 1939–1943, Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem. Praha, Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum.

- Čaplovič, M. (2001):** Branné organizácie v Československu 1918–1939. Bratislava, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky.
- Daily Telegraph (2000):** Sir Peter Wilkinson [nekrolog], 28. 6. 2000.
- Dolenc, E. (1996):** Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Dornik Šubelj, L. (2004):** Vloga žensk v obveščevalnih in varnostnih službah na Slovenskem pred, med in po drugi svetovni vojni. V: Žižek, A. (ur.): Ženske skozi zgodovino. Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 159–168.
- Ferenc, T. (1977):** Akcije organizacije TIGR. Ljubljana, Borec.
- Foot, M. R. D. (1999):** SOE, An Outline History of the Special Operations Executive 1940–1946. London, Pimlico.
- Gantar Godina, I. (1990):** Slovenski doktorji v Pragi 1882–1916. Zgodovinski časopis, 44, 3. Ljubljana, 451–456.
- Gašparič, J. (2009):** Politična poročila češkoslovaškega konzulata v Ljubljani v času od njegovega odprtja do sprejetja vidovdanske ustave. V: Balkovec, B. (ur.): Jugoslavija v času. Devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 291–298.
- Howarth, P. (2000):** Undercover, The Men and the Women of the SOE. London, Phoenix Press.
- Klabjan, B. (2006a):** Čehi v zalivu. Zgodovinski časopis, 60, 1–2. Ljubljana, 69–94.
- Klabjan, B. (2006b):** »Češkoslovaško-italijanska mala vojna«. Mednarodne razsežnosti prvega tržaškega procesa in reakcije na Češkoslovaškem. Annales. Series Historia et Sociologia, 16, 1. Koper, 15–30.
- Klabjan, B. (2007a):** Češkoslovaška na Jadranu. Čehi in Slovaki ter njihove povezave s Trstom in Primorsko od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne. Koper, Založba Annales.
- Klabjan, B. (2007b):** Slovanski teroristi: fašistična retorika in proces v Trstu leta 1930. Acta Histriae, 15, 1. Koper, 249–260.
- Kristen, S. (2006):** Meje in misije. Dileme slovensko-hrvaške razmejitve v Istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem metežu II. svetovne vojne. Ljubljana, Društvo 2000 - Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Pirjevec, J. (2000):** Britanska tajna organizacija na Slovenskem (1940–1941). Prispevki za novejšo zgodovino, 40, 1. Ljubljana, 323–330.
- SOE Operations (1998):** SOE Operations in Eastern Europe. A Guide to the Public Record Office. London, Public Record Office.
- Šolc, J. (2005):** Přijedeme za svítání. Diverze v neregulární válce Českoslovenckého odboje v letech 1939–1945. Praha, Naše vojsko.
- Šolc, J. (2007):** Po boku prezidenta. František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů. Praha, Naše vojsko.

- Twigge, S., Hampshire, E., Macklin, G. (2008):** British Intelligence, Secrets, Spies and Sources. London, The National Archive.
- Vodušek Starič, J. (2002):** Slovenski špijoni in SOE 1938–1942. Ljubljana, samozaložba.
- West, N. (1988):** MI6. British Secret Intelligence Service Operations 1909–1945. London, Grafton Books.
- Wilkinson, P., Bright Astley, J. (1997):** Gubbins and SOE. London, Leo Cooper.
- Williams, H. (2003):** Parachutes, Patriots, and Partisans. The Special Operations Executive and Yugoslavia, 1941–1945. London, Hurst & Company.